

ХУСУСИЯТҶО ВА ПРИНЦИПҶОИ БА РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ САРМОЯГУЗОРИИ КОРХОНАҶОИ КАС ТАЪСИРБАҶШ

Тағоев Ҷ.Ҷ., н.и.и., дотсент, Холов А.М., унвонҷӯ, ДМТ

Калимаҳои калидӣ: корхонаҳои КАС, сармоягузорӣ, фаъолияти сармоягузорӣ, маблағгузориҳои асосӣ, сохтмони асосӣ, принципҳои сармоягузорӣ, хусусиятҳои фаъолияти сармоягузорӣ дар корхонаҳои баҳши кишоварзӣ.

Соҳаи кишоварзӣ яке аз соҳаҳои меҳнатталаб ва маблағталаби иқтисодӣ ба шумор меравад. Рушди истеҳсолоти аграрӣ ва умуман иқтисодиёти КАС-ро бидуни фаъолгардонии фаъолияти сармоягузорӣ, аз ҷумла, маблағгузориҳои асосӣ тасаввур кардан ғайриимкон аст. Зеро ба инобат нагирифтани вазъи фондҳои асосии корхонаҳои агросаноатӣ ва саривақт маблағгузорӣ нашудани онҳо истеҳсолоти мазкурро метавонад ба истеҳсолоти кӯхнашуда табдил диҳад. Чунин ҳолат дар истеҳсолоти аграрии мо дар солҳои 1990-ум то солҳои 2000-ум ба таври бараъло мушоҳида карда мешуд. Ва имрӯз мо шояд он ҳастем, ки даҳҳо корхонаҳои агросаноатии кишвар бо ин сабаб ба истеҳсолоти кӯхнашуда табдил ёфтаанд ё муфлис шудаанд. Сабаб дар он аст, ки истеҳсолоти кӯхнашуда молу маҳсулоти ҷавобгӯи талабот ва рақобатпазир истеҳсол карда наметавонад.

Қобили қайд аст, ки самтҳои асосии маблағгузориҳои асосии истеҳсолоти аграриро чунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

1. Сохтмони бино ва иншоотҳои аҳамияти истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолӣ дошта;
2. Харидкунии техникаву таҷҳизот, дастгоҳу машинаҳо ва дигар технологияи муосир ва ҷобачокунию васлкунии онҳо;
3. Бунёди боғу тоқзорҳои нав;
4. Пурракунии подаи чорвои маҳсулдеҳ;
5. Ниғаҳдорӣ ва навкунии базаи моддӣ-техникии соҳаи ирригатсия ва мелиоратсия;
6. Гузаронидани чорабиниҳои милиоративию ирригатсионӣ;
7. Иҷрои корҳои лоиҳавию таҳқиқотӣ;
8. Азнавбарқароркунии ва весеҷкунии истеҳсолоти амалкунандаи корхонаҳои кишоварзӣ [1, с. 224].

Дар мавриди истеҳсолоти аграрӣ ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки ин истеҳсолот дорои хусусиятҳои ба худ хос мебошад ва ин хусусиятҳо дар аксари ҳолатҳо дар шароити муносибатҳои бозорӣ ба фаъолияти сармоягузорию корхонаҳои аграрӣ таъсир мерасонанд. Яъне пеш аз он ки сармоягузор дар соҳаи кишоварзӣ сармоягузорӣ кунад, ӯ хатман ин хусусиятҳоро меомӯзад.

Мо оид ба таъсири баъзе аз ин хусусиятҳо ба фаъолияти сармоягузорию корхонаҳои кишоварзӣ, аз ҷумла маблағгузориҳои асосии онҳо чунин натиҷагирӣ намудем: 1) Самаранокии иқтисодии истеҳсолоти корхонаҳои кишоварзӣ аз бисёр ҷиҳат ба шароитҳои табиӣ ва иқлимӣ вобастагӣ дорад. Чунин раванд гирифтани фаъолияти хоҷагидорӣ ва сармоягузорию он на ба ҳама сармоягузoron писанд аст; 2) Дар ҷараёни истеҳсолоти кишоварзӣ организмҳои зинда иштирок мекунанд, ки аз рӯи қонуниятҳои биологӣ инкишоф меёбанд, яъне суръат бахшидан ва кӯтоҳ намудани вақти истеҳсол ва дар ин замина баландбардории ҳосилнокии меҳнат дар корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ кори хело мушкил аст ва ин на ҳама вақт сармоягузoronро қаноатманд месозад. Зеро сармоягузoron доимо дар фикри бозгашти ҳарчӣ зудтари маблағҳояшон ҳастанд; 3) Дар кишоварзӣ вақти корӣ ба вақти истеҳсол мувофиқат намекунад; 4) Истеҳсолоти кишоварзӣ хусусияти мавсимӣ дорад; 5) Истеҳсолоти кишоварзӣ дар масоҳатҳои калон ва шароитҳои гуногуни табиӣ ҷойгир шудааст, ки ин хароҷотҳои иловагиро барои кашонидан, ниғаҳдорӣ қисмҳои эҳтиётӣ тақозо менамояд; 6) Баъзе аз намудҳои техникаи кишоварзӣ, ки бо маблағҳои калон харид мешавад, дар давоми сол ҳамагӣ 90-100 рӯз истифода мешаванду халос; 7) Ҷамҷунон дар кишоварзӣ маҳсусгардонии чуқури меҳнат ҷой дошта наметавонад. Зеро истеҳсолоти соҳаи растанипарварӣ ва заминҳои кишт ба киштгардон ниёз доранд; 8) Ба сифати воситаи доимӣ ва ивазнашавандаи истеҳсолот дар кишоварзӣ замин баромад мекунад, ки дорои ҳосилхезии табиӣ мебошад ва баландбардории ҳосилхезии иқтисодии он дар навбати

худ маблағгузориҳои иловагиро тақозо дорад; 9) Рушди истеҳсолоти корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ аз мавҷудияти заминҳои шудгор ва обёрии табиӣ заминҳои дар ихтиёрашон қарордошта вобастагии мустақим дорад. Зеро даромаднокии як га замини шудгори обӣ дар нисбати як га замини шудгори лалмӣ дар таносуби 1/12 қарор дорад [4,с.251,253].

Албатта, ҳамаи ин хусусиятҳои номбаршуда ва боз дигар хусусиятҳои иловагии истеҳсолоти кишоварзӣ ба ҷалб ва фаъолиии фаъолияти сармоягузори корхона ва хоҷагиҳои кишоварзӣ таъсири мустақим ва ғайримустақим дорад. Чунин нуқтаи назарро дигар муҳаққиқони ин мавзӯ низ дастгирӣ мекунад [5,с.256-258].

Базаи моддӣ-техникии корхонаҳову хоҷагиҳои кишоварзӣ, ки яке аз самтҳои асосии маблағгузориҳои асосӣ ба шумор мераванд, низ дорои хусусиятҳои ба худ хос мебошад ва онҳо дар маҷмӯъ ба сармоягузориҳои ба сармояи асосии корхонаву хоҷагиҳои кишоварзӣ таъсир мерасонанд. Аз ин хотир, роҳбарияти корхонаву ташкилотҳои агросаноатиро лозим меояд, ки ҳангоми коркарди сиёсати сармоягузориҳои худ ба хусусиятҳои хоси истеҳсолоти кишоварзӣ ва ҳамчунон ба хусусиятҳои базаи моддӣ-техникии корхонаву ташкилотҳои номбурда диққати ҷиддӣ диҳанд. Яъне таносубҳои оқилонаи маблағгузориҳои асосӣ ва ташкилу бунёди фондҳои асосиву фондҳои гардони корхонаҳои мазкур бояд ба инобат гирифта шаванд.

Қобили қайд аст, ки дар шароити иқтисодиёти бозоргонӣ мақсади ҳама гуна намуди фаъолият, аз ҷумла фаъолияти сармоягузорӣ ба даст овардани фоида мебошад. Аз ин ҷост, ки дар мавриди коркарди сиёсати сармоягузорӣ корхонаҳо якҷанд принципҳоро ба назари этибор мегиранд. Ба инобат гирифтани онҳо ба босуботӣ, истифодаи мақсаднок ва самаранокии сармоягузориҳои корхонаҳо ва ташкилотҳои КАС мусоидат мекунад.

Мухимтарини ин принципҳоро мавриди баррасӣ қарор медиҳем:

1. Сиёсати сармоягузориҳои корхона ба стратегияи рушди корхона, вазъ ва суботи молиявии корхона бояд мувофиқат намояд. Яъне ҳангоми банақшагирии маблағгузориҳои асосӣ роҳбарияти корхона нақшаҳои стратегӣ ва вазъи молиявии корхонаҳоро бояд ба назар гирифта, баъдан оид ба самту объекти сармоягузоришаванда қарор қабул намоянд;

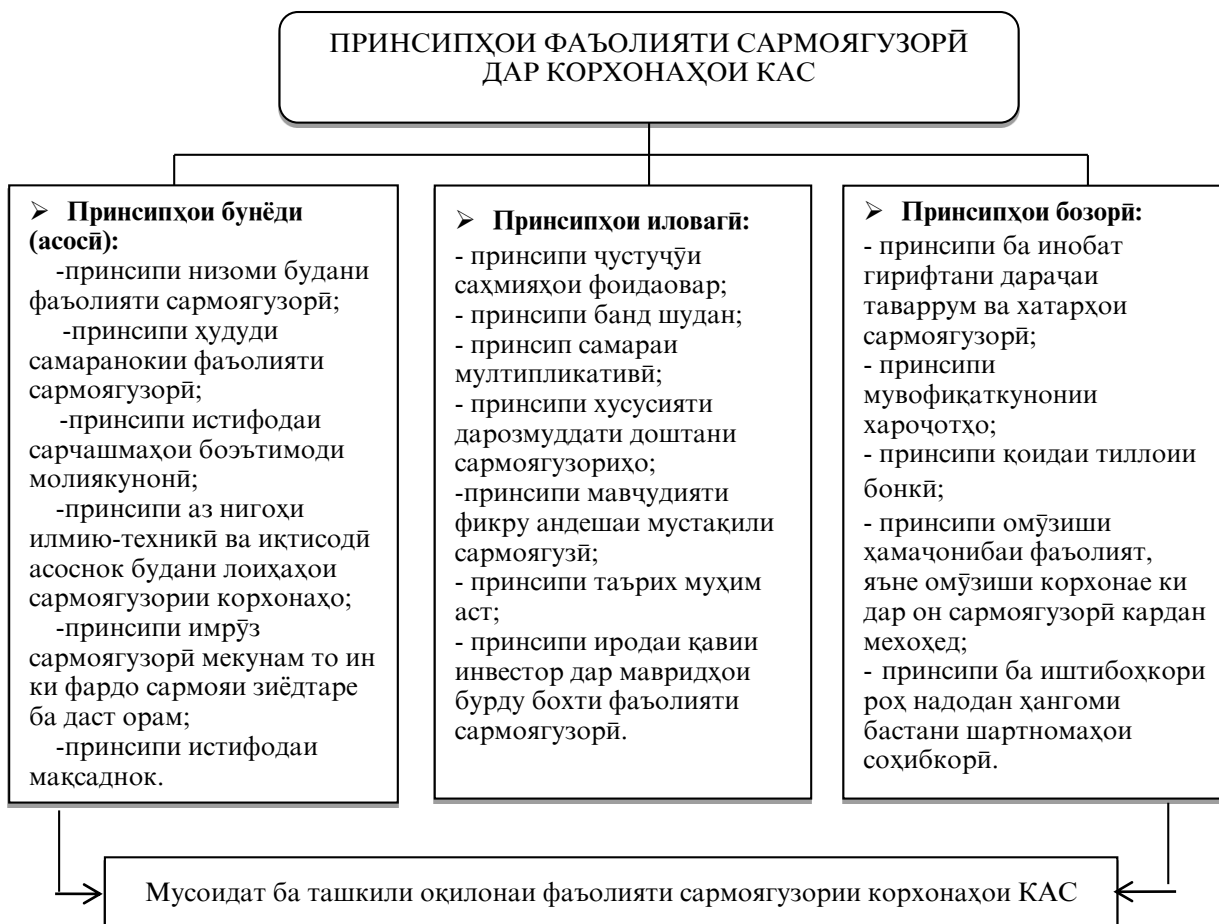
2. Ҳангоми банақшагирии маблағгузориҳои асосӣ дар ин ва ё он объекти корхона дараҷаи таваррум ва хатарҳои сармоягузорӣ бояд ба инобат гирифта шаванд. Зеро ба инобат нагирифтани ин принцип дар сармоягузориҳои, ки хусусияти миёнамуҳлат ва дарозмуддат доранд, ки боиси сари вақт ба итмом нарасидани объектҳои сармоягузоришаванда ё ба объектҳои нотамои табдил ёфтани онҳо мегардад;

3 .Истифодаи сарчашмаҳои боэътимоди молиякунонии лоиҳаҳои сармоягузориҳои корхонаҳо. Ин принцип маънои онро дорад, ки агар барои амалигардонии лоиҳаи сармоягузорӣ маблағҳои худии корхона кифоягӣ накунад, он гоҳ корхона бояд амалигардонии сармоягузориҳои худро аз ҳисоби ҷалби сармоягузориҳои анҷом диҳанд, ки соҳибони онҳо ашхоси ҳуқуқию воқеии боэътимод бошанд. Яъне то анҷоми объекти сохтмонӣ, бо талаб кардани сармояи худ корхонаи мазкурро дар ҳолати ногувор нагузорад;

4.Принсипи дигаре, ки зимни коркарди сиёсати сармоягузори корхонаҳо бояд ба инобат гирифта шавад, ин аз нигоҳи илмию техникӣ ва иқтисодӣ асоснок будани лоиҳаҳои сармоягузори корхонаҳо мебошад. Ба ибораи дигар, роҳбарияти корхона ҳангоми сармоягузорӣ ба сармояи асосии корхонаи худ бояд, пеш аз ҳама, ба самаранокии иқтисодии сармоягузори номбурда боварӣ дошта бошанд.

5.Ҳамчунон мавриди сармоягузориҳо дар корхонаҳои агросаноатӣ принсипи амалигардонии сармоягузориҳо ҷуд лоиҳаҳои сармоягузорӣ вобаста аз муҳимияташон бояд риоя карда шаванд. Яъне, сараввал дар корхона бояд сармоягузориҳо ба сармояи асосӣ ҷуд лоиҳаҳои сармоягузори амалӣ гардонида шаванд, ки барои афзоиши маҳсулоти корхона, баландбардории сифати маҳсулоти он ва рақобатпазирии истеҳсолоти корхона нигаронида шудаанд. Зеро маҳз натиҷаҳои чунин сармоягузориҳо боиси афзоиши фоидаи корхонаҳо мегардад ва аз ҳисоби он корхона метавонад дигар чорабиниҳои хусусияти иҷтимоӣ ва экологӣ доштара сармоягузорӣ кунанд.

6.Дар баробари принсипҳои дар боло номбаршуда қоидаи дигаре низ мавҷуд аст, ки ба сиёсати сармоягузори корхонаҳо, идоракунии сармоягузориҳои онҳо таъсири мустақим мерасонанд. Ин принсипро дар аксари адабиёти иқтисодӣ ва таҷрибаи хоҷагидорӣ истифодаи мақсадноки сармоягузориҳо номгузорӣ кардаанд ва истифодаи самараноки сармоягузориҳо ва боздеҳии саривақтии онҳо ба риояи ҳамин принсип вобастагӣ дорад [7,с.26,29].

Нақша. Принсипҳои ташкили фаъолияти сармоягузорӣ дар корхонаҳои агросаноатӣ.

Ҳамчунон, ки дар боло қайд карда шуд, аз ҷониби дигар муҳаққиқон низ ин мавзӯ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар ин ҳошия мо низ кӯшиш намудем, ки принсипҳои ба фаъолияти сармоягузори корхонаҳои агросаноатӣ таъсирбахшро бо назардошти муҳимияташон, ки дар боло арзёбӣ намудем, ба чунин гурӯҳҳо ҷудо намоем (ниг. нақшаи 1). Дар хотимаи мақола вобаста аз натиҷаҳои бадастомада ба чунин хулосаҳо омадем:

1. Сармоягузориҳо ба сармояи асосиро дар таҷрибаи ватанӣ маблағгузориҳои асосӣ меноманд. Ҳангоми маблағгузориҳо дар корхонаҳои КАС як қатор хусусиятҳо мавҷуданд, ки ҳам сармоягузориҳо ва ҳам роҳбарони корхонаҳои агросаноатӣ, аз ҷумла кишоварзӣ онҳоро бояд донанд ва ҳангоми ин намуди фаъолияти сармоягузорӣ ба онҳо диққати ҷиддӣ диҳанд.

2. Таҳқиқи фаъолияти сармоягузориҳои корхонаҳои кишоварзӣ ва агросаноатӣ нишон дод, ки ба принципҳои асосии ин намуди фаъолият аҳамият додан лозим меояд. Баъзе аз ин принципҳо бунёди буда, баъзе дигар иловагӣ ва баъзе дигар бозорӣ номгузорӣ шудаанд.

3. Ҳаҷми сармоягузориҳо ба капитали асосии кишоварзӣ дар ҳаҷми умумии сармоягузориҳо ба капитали асосии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюл ба пастравӣ дорад: 1,05%(2012), 0,65%(2016), 0,86%(2017), ва 0,17%(2018).

4. Дастгирии давлат аз ҳисоби маблағҳои бучавӣ кам шуда, дар давраи солҳои 2017, 2018 - 3,0% ва 2,4% ташкил медиҳад. [7, с. 306, 314, 445]

5. Сармоягузориҳо ба сармояи асосии корхонаҳо категорияи мураккаби иқтисодӣ буда, ҷанбаҳои мухталиф дорад ва барои ташкили оқилона ва истифодаи самараноки ин навъи сармоягузориҳо паҳлӯҳои гуногуни онро мавриди таҳлилу баҳогузорӣ қарор додан лозим меояд.

Адабиёт

1. Пириев Ҷ.С., Тағоев Ҷ.Х. Иқтисоди кишоварзӣ - Душанбе: Ирфон, 2005.-273с.
2. Рахимов Ш.М. Инвестиционная политика РТ-Душанбе, 2001.-174с.
3. Музаффаров Б.С. Анализ инвестиции в основные фонды аграрного сектора региона // Кишоварз-Душанбе, 2013.- № 2.-С.91-94
4. Коваленко И.Я. Экономика сельского хозяйства “ М.: Тандем, 1999.-448с.
5. Одинаев Ш.Т., Раҷабов Ш.Х. Инвестиционная привлекательность регионов: особенности и пути достижения // Вестник ТНУ “ Душанбе, 2013. -№215- С.256-258
6. Шарипов Р.С., Исвалиев С.Д. Трансформация госрегулирования инвестиционной деятельности в условиях формирования аграрных кластеров // Управления, 2016.-№4(62). - С.22
7. Андросов В.М., Шумарин А.Л. Регулирование инвестиционной деятельности в регионе “ Томск, ТГУ, 2000.-172с.
8. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон/Маҷмӯаи омори- Агентии омори назди ПҚТ, 2019. - С.306, 314, 445

АННОТАЦИЯ

ОСОБЕННОСТИ И ПРИНЦИПЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ АПК

В статье авторы анализируют особенности, основные и дополнительные принципы, влияющие на инвестиционную деятельность предприятий АПК Республики Таджикистан. Авторы, анализируя взгляды зарубежных и отечественных ученых, сделали соответствующие выводы по каждому рассматриваемому вопросу. В конце статьи, обосновывая свои взгляды, по основным пунктам исследуемой проблематики, авторы обобщают их конкретными предложениями и заключениями.

Ключевые слова: предприятия АПК, инвестиции, инвестиционная деятельность, капитальные вложения, капитальное строительство, принципы инвестирования, особенности инвестиционной деятельности на предприятиях аграрного сектора

АННОТАТСИЯ

ХУСУСИЯТҲО ВА ПРИНЦИПҲОИ БА РУШДИ ФАЪОЛИЯТИ САРМОЯГУЗОРИИ КОРХОНАҲОИ КАС ТАЪСИРБАҲШ

Дар мақола хусусиятҳо, принципҳои асосӣ ва иловагиро, ки ба фаъолияти сармоягузориҳои корхонаҳои комплекси агросаноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир мерасонанд, таҳлил шудааст. Андешаҳои олимони хориҷӣ ва ватанӣ таҳлил шудааст. Нуқтаҳои асосии проблемаи таҳқиқшуда асоснок ва бо пешниҳодҳо ва ҳулосаҳои мушаххас васеъ гардидаанд.

Калимаҳои калидӣ: корхонаҳои КАС, сармоягузорӣ, фаъолияти сармоягузорӣ,

маблаггузориҳои асосӣ, сохтмони асосӣ, принципҳои сармоягузорӣ, хусусиятҳои фаъолияти сармоягузорӣ дар корхонаҳои баҳии кишоварзӣ.

ANNOTATION

FEATURES AND PRINCIPLES AFFECTING THE DEVELOPMENT OF INVESTMENT ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

In the article, the authors analyze the features, the basic and additional principles that affect the investment activity of agricultural enterprises of the Republic of Tajikistan. The authors, analyzing the views of foreign and domestic scientists, made the corresponding conclusions on each issue under consideration. At the end of the article, substantiating their views on the main points of the studied problems, the authors summarize them with specific proposals and conclusions.

Key words: *agribusiness enterprises, investments, investment activities, capital investments, capital construction, principles of investment, features of investment activities at enterprises of the agricultural sector.*